

Лоза Віктор Олександрович

Наукова установа «Академія «Українська Політія»» (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-0324-8418>

e-mail: loza.viktor.07@gmail.com

НАСИЛЬСТВО ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ІДЕОЛОГІЇ ТОТАЛІТАРНОЇ РОСІЇ

Резюме

У запропонованій роботі виявлено подвійну природу насильства в контексті державної ідеології: як засіб забезпечення порядку та стабільності, так і як потенційну загрозу правам людини та її свободі. Розглядається, як санкціоноване державою насильство стає засобом політичного впливу та внутрішньої мобілізації, а також які наслідки це має для міжнародних відносин та глобальної безпеки. Зокрема, обговорюється вплив державного насильства на підтримку авторитаризму та імперських амбіцій, що формують поточну внутрішню та зовнішню політику Росії.

Виявлено чинники та механізми, за допомогою яких насильство інтегроване в державну структуру, та як це насильство легітимізоване як інструмент державної влади. Проаналізовано, як використання державою насильства впливає на формування соціального порядку та політичної стабільності, підкреслюючи його двояку роль та потенційні наслідки для суспільства та міжнародної спільноти.

Дослідження охоплює історичні та теоретичні аспекти насильства в контексті розвитку держави та влади. Особлива увага приділена аналізу умов і чинників, які сприяли воєнній агресії Росії проти України, що призвело до наймасштабнішої війни у двадцять першому столітті.

Ключові слова: Ідеологія, тоталітарна Росія, насильство, війна, Україна.

Вступ

Суспільство на шляху свого розвитку постійно зіштовхується з викликами, які несе насильство. Різні соціальні групи намагаються вирішувати проблему насильства по-своєму. Способи і методи вирішення залежать від культурних, історичних і політичних факторів кожної окремої

країни. Однак, важливо зазначити, що жодне державне утворення чи соціальна група остаточно не вирішили проблему насильства. Насильство є давнім і настільки універсальним засобом у досягненні політичних цілей, що ми зустрічаємо його прояви і у бідних, і у розвинених країнах, у країнах, де панує демократія, і в країнах, де панує авторитаризм, в країнах, де християнство є основною релігією, і в країнах, де домінують інші віри. Тож, чи може це означати, що насильство є природним проявом взаємовідносин між людьми? Відповідь на це та інші питання спробуємо знайти, опираючись на історію людства та ідеї тих дослідників, які вже займалися вивченням цієї проблематики.

Запропонована робота фокусується на класичних концепціях насильства в державних ідеологіях, представлених у працях Томаса Гоббса та Макса Вебера. Томас Гоббс, із своїм природним станом «війни всіх проти всіх», пояснює, як насильство стає каталізатором створення держави, тоді як Вебер зі своєю концепцією монополії на законне насильство досліджує, як держава підтримує свою владу та контроль над суспільством.

Методи дослідження

Метою цього дослідження є потреба у формуванні розуміння тих факторів і чинників, які призводять до політики насильницької діяльності. Для досягнення зазначеної мети у роботі використовуються як теоретичні, так і загальнологічні методи дослідження, зокрема: аналіз; порівняння; аналогії; моделювання; історичний та логічний методи наукового дослідження; сходження від абстрактного до конкретного.

Результати дослідження

Отримані результати в процесі цього дослідження дають змогу осягнути ті критерії і фактори, які призводять до використання державою та індивідом насильства. На жаль, хоча насильство є негативним явищем, воно продовжує бути ключовим інструментом для держави у створенні та утриманні соціального порядку, збереженні влади, а також як дієвий спосіб для стримування та придушення опозиції і протестного електорату. Аналізуючи поточну і минулу історію Росії, ми приходимо до висновку, що насильство є фундаментальним елементом у формуванні та підтримці державної ідеології Росії.

Огляд історії людства показує, що насильство супроводжувало людину з ранніх етапів її існування. Починаючи від первісних суспільств, де насильство слугувало засобом виживання і захисту, до сучасних держав, де насильство виступає у формі збройних конфліктів, геноцидів, тероризму та інших форм масового або організованого насильства. Найбільшим проявом тотального насильства є війна.

Філософи, соціологи, історики та інші дослідники пропонують різні теорії, що пояснюють походження і причини насильства у суспільстві.

Деякі вважають його вродженою характеристикою людини, інстинктом, що мало адаптивне значення у праісторичні часи. Інші науковці схильні вбачати у насильстві соціально конструйовану поведінку, яка розвивається під впливом соціального середовища, культури, ідеології, економічних умов тощо.

Актуальність проблеми досліджуваного питання зростає у вимірі триваючого процесу всесвітньої глобалізації, в умовах якої фізичні кордони і географічні відстані між країнами більше не мають такого значення як раніше.

В багатьох країнах проти насильства ведуть боротьбу і намагаються розробляти та впроваджувати дієві механізми щодо його подолання. Проте, існує велика кількість країн, де насильство толерується населенням або навіть використовується вищими державними органами як інструмент політичного і соціального контролю. Як правило, толерантне ставлення суспільства до насилля стає одним із основоположних чинників, важливим підґрунтям для подальшої можливості повної узурпації державної влади, знищення опозиційних сил та повного придушення протестного електорату, що призводить до необмеженої влади тирана в країні. З технічними і технологічними можливостями двадцять першого століття необмежена влада в руках некомпетентної людини стає значною загрозою не лише для підданих, на яких вона розповсюджується, але і для всього людства.

Одним із головних викликів для України в двадцять першому столітті стала загарбницька та кривава війна, яка має явні ознаки фашизму. Війна організована Росією та її воєнно-політичним керівництвом при схваленні і підтримці народонаселення, що проживає на її території. Російська Федерація, оберігаючи і наслідуючи традиції своїх історичних попередників, таких як Радянський Союз, Російська Імперія та врешті-решт Московія, продовжує накопичувати та приумножувати злочинні епізоди свого історичного існування.

В умовах глобального виклику для України основним завданням є не лише захист своєї території та народу, але й зміцнення власної державності, культурної ідентичності, а також побудова ефективних стратегій зовнішньої політики. За підтримки міжнародної спільноти Україна прагне зупинити агресію Росії та притягнути до відповідальності винних у воєнних злочинах, забезпечуючи справедливість для жертв цієї війни. Це вимагає не тільки мужності та рішучості на полі бою, але й мудрості у міжнародних відносинах, високого рівня дипломатії, та вміння використовувати всі можливі ресурси для підтримки країни.

Як зазначено, метою цього дослідження є потреба у формуванні розуміння тих факторів і чинників, які призводять до політики насильницької діяльності. Тож, для початку, спробуємо розібратися

із першочерговими причинами, які мотивують людину на вчинення насильницької діяльності.

Ще в 17 столітті видатний англійський філософ Томас Гоббс у своїй праці «Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної» сформував таке твердження: «Отже, на перше місце, як загальну схильність усього людського роду, я ставлю вічне й невпинне бажання дедалі більшої й більшої влади, бажання, що його уриває тільки смерть» [1, с. 133]. Отже, автор наголошує на тому, що кожна людина за своєю суттю тяжіє до влади. Якщо цей принцип проєціювати на всіх людей, то саме в тій точці, де два, чи більше індивідів починають претендувати на зверхність над іншими, тобто тяготити до влади, неодмінно там знайде своє застосування насилля. Спираючись на відому нам історію людства, ми можемо стверджувати, що нерідко для досягнення і утримання влади використовують насильство. Так було тисячі років тому, в багатьох випадках так є і зараз.

Важливо зазначити, що досліджуючи питання природного права, Томас Гоббс сформував таке визначення: «природне право — це свобода, яку кожна людина має, аби використовувати свою владу на власний розсуд задля збереження власної природи, себто власного життя, і, отже, це свобода робити все, що згідно з власною думкою і розумом людина вважатиме за найдоцільніший засіб досягнення своєї мети» [1, с. 155]. Ці думки автора характеризують основні контури введеного ним поняття природного стану людини, коли її дії не обмежуються ніякими домовленостями чи законами, де головним проявом цього стану є війна всіх проти всіх. Люди постійно борються за ресурси, безпеку та владу, і це створює страх та небезпеку [1, с. 153].

Томас Гоббс пише, що у природному стані, тобто до моменту укладання суспільного договору, кожен має право на все [1, с. 156].

Томас Гоббс вважав, що єдиний спосіб виходу з цього насильницького стану війни є укладання суспільного договору, за яким люди передають частину своїх прав і свобод центральній владі або суверену, в обмін на охорону миру і забезпечення добробуту людей [2, с. 57]. Філософ ґрунтовно опрацював концепцію укладання суспільного договору, взаємного обмеження прав усіх людей задля встановлення соціального миру, побудови держави через делегування народом своїх прав правителям [3, с. 78]. Важливим елементом його філософії є ідея, що індивідуальні свободи можуть бути обмежені в інтересах безпеки та стабільності суспільства. На думку Гоббса, в межах суспільного договору люди зобов'язані дотримуватися законів та виконувати волю суверена впродовж того часу, і не довше, доки суверен здатний захищати їх, бо природне право людей захищати себе, коли ніхто інший не в змозі їх захистити, не може бути скасоване жодним договором [1, с. 224].

У своїй праці Томас Гоббс пише наступне: «Влада суверена в державі повинна бути абсолютною. І хоча люди можуть уявити, що така необмежена

влада призводитиме до багатьох небажаних наслідків, однак відсутність цієї влади, а саме безперервна війна всіх супроти всіх, спричиняє набагато гірші наслідки» [1, с. 214]. Тож, ми простежуємо таку думку у філософа, що абсолютна влада суверена — це добре, бо справжнє призначення держави, суверена — це захист і піклування за тими хто передав свої права і свободи державі.

На жаль, ми є свідками того горя, коли необмежена влада одного є причиною для скорботи мільйонів. Українці мають право стверджувати, що в двадцять першому столітті абсолютна влада сконцентрована в руках однієї людини може створювати глобальні виклики і становити значну небезпеку для міжнародної спільноти, включаючи ядерну, хімічну, економічну, продовольчу небезпеки тощо.

У своїй праці «Левіафан» Томас Гоббс зазначає: «Отже, ми знаходимо в природі людини три головні причини для сутички: по-перше, суперництво; по-друге, невпевненість; по-третє, прагнення слави. Перша причина змушує людей нападати один на одного задля наживи, друга — заради безпеки, третя — задля репутації. За наявності першої причини люди використовують насильство, аби стати господарями над іншими людьми, їхніми дружинами, дітьми та худобою; за наявності другої — щоб захистити себе; за наявності третьої — через такі дрібниці, як слово, усмішка, інакша думка та будь-який інший вияв недооцінки, які чи то безпосередньо торкаються їхньої особи, чи то спрямовані на адресу їхніх родичів, друзів, їхнього народу, віросповідання або імені [1, с. 152].

Спираючись на роздуми Томаса Гоббса, який виділяє три головні причин, які спонукають людину до сутички, тобто до вчинення насильства, ми можемо зробити певні припущення щодо новітньої російсько-української війни. Беручи до уваги перший пункт «суперництво», якщо перенести його у площину міжнародної політики, то можемо дійти висновку, що Росія у війні з Україною веде суперництво проти цивілізованого світу та за можливість відновлення Радянського Союзу. Це підтверджується багаторазовим висловлюваннями президента Російської Федерації Володимира Путіна щодо того, що найбільшою геополітичною катастрофою двадцятого століття був розпад Радянського Союзу в 1991 році. Таке висловлювання наводить на розуміння мотивів цієї війни. А мотиви ті ж самі, що і сотні років тому, територіальна і культурна експансія, розширення власних кордонів, зон і сфер впливу, привласнення ресурсів, знищення тих, хто не здатен на асиміляцію.

Якщо всерйоз сприймати ідею Путіна щодо воскресіння Радянського Союзу, то ми із впевненістю можемо сказати, що Україна є одним із центральних елементів цього союзу, без якого ідея відновлення приречена на провал. Ще в 1919 році Лев Троцький в інструкції агітаторам-комуністам в Україні писав наступне: «Пам'ятайте також, що так чи інакше, а нам необхідно повернути Україну Росії! Без України нема Росії! Без українського

вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря Росія існувати не може, вона задихнеться, а з нею і радянська влада і ми з вами!» [4]. З моменту написання цієї інструкції пройшло більше ста років, а Російська Федерація ніяк не може відмовитися від своєї насильницької, загарбницької політики, що підтверджується десятками воєнних конфліктів за участі Росії після розвалу Радянського Союзу. Ці конфлікти включають в себе Югославські війни; війну в Південній Осетії; збройний конфлікт у Придністров'ї; війна в Абхазії; Громадянська війна в Таджикистані; перша чеченська війна; друга чеченська війна; анексія Криму; війна на Донбасі; воєнна інтервенція в Сирії; друга карабаська війна, війна в Україні [5]. Всі ці події свідчать про те, що Росія ностальгічно прагне повернути радянське минуле, але вже давно не має достатньо ресурсів для такого «відродження».

Беручи до уваги другу причину для сутички за Томасом Гоббсом, а саме «невпевненість», яка породжує страх і потребу в захисті, можемо припустити, що головна непевненість для Росії і її злочинної влади це питання щодо перспективи свого подальшого існування. Занепокоєння через можливість втратити владу і ресурси в комплексі з іншими факторами змушує Російську Федерацію, а точніше тих людей і ті структури, які вмонтовані в процес прийняття рішень захищати себе і свої інтереси. Такий захист в їхньому розумінні — це розпалювання нових і підтримка триваючих конфліктів по усьому світу. Російські злочинці вважають, що це один із головних критеріїв концентрації і збереження свого міжнародного впливу, який в подальшому дасть можливість конвертувати ці конфлікти у перемовини щодо збереження свого життя і отримання певних гарантій безпеки після їх урегулювання. Тобто, злочинці хочуть обміняти свій насильницький потенціал на збереження самих себе.

На мою думку, при дослідженні проблеми насильства, неможливо було оминати видатного німецького соціолога і філософа Макса Вебера, який досліджуючи проблематику насилля, висловлював думку, що насилля є основним інструментом державної влади. Макс Вебер стверджує, що всякі політичні утворення — це утворення, пов'язанні з насильством. Проте спосіб і міра застосування чи загрози застосування насильства «назовні», проти такого ж роду утворень, мають для структури політичних спільнот і для їхньої долі особливе значення [6, с. 88]. Зовнішньополітичні дії Росії, особливо в контексті України, викликали глобальне обурення та засудження, що призвело до суттєвої ізоляції країни на міжнародній арені. Майже увесь світ ставить під сумнів не тільки «легітимність» такого використання сили, але й вказує на потенційну небезпеку для міжнародного порядку, коли держава використовує насильство за межами внутрішніх кордонів і всупереч загальноприйнятих норм міжнародного права. У своїх працях він зазначав, що дати соціологічне визначення сучасної держави можливо лише на основі особливостей її використання як політичним союзом засобів

фізичного насилля [7, с. 42-43]. Вебер пише: «Для нашої епохи характерно, що право на фізичне насилля приписується всім іншим союзам чи окремим особам лише настільки, наскільки держава зі свого боку припускає це насильство: єдиним джерелом права на насильство вважається держава [7, с. 43-44]. Виходячи з уявлень Вебера державою може бути лише таке людське об'єднання, яке в межах визначеної території має право на легітимне використання фізичного насилля. Проводячи паралелі з теперішнім часом, варто зазначити, що Владімір Путін і його уряд часто апелюють до ідеї «легітимного насильства» для підтримки порядку та національної безпеки. Однак, внутрішньополітичні репресії та міжнародні конфлікти, такі як війна в Україні, викликали численні звинувачення в перевищенні державою своїх повноважень і незаконному використанні сили. Під час правління Владіміра Путіна, російська держава активно зосереджувала в своїх руках монополію на використання насильства. Це включає в себе не тільки військову і поліцейську силу але й контроль над розвідувальними службами та судовою системою.

М. Вебер акцентує увагу на тому, що одним із найпоширеніших проявів насилля є панування, яке формується в умовах харизматичного правління. Особливу роль в такій системі відіграє вождь, що завдяки своїм здібностям підкоряє поведінку людей і перетворюється на носія легітимного насилля [6, с. 166]. За допомогою пропаганди і маніпулятивних технологій творцям проекту «Путін» вдалося створити образ харизматичного лідера, який має особливі якості і досягнення, які роблять його в очах російського населення видатним, що і легітимізує його правління.

Чи можна стверджувати, що лише ці причини, які ми досліджуємо у працях Т.Гоббса і М.Вебера були визначальними у питанні початку повномасштабного вторгнення? І чи достатньо цих причин для розв'язання найбільшої війни після Другої Світової?

Закономірно, що новітня російсько-українська війна стала можливою через неадекватне сприйняття глобальних політичних процесів Російською Федерацією, її правлячим класом. Та не менш важливим критерієм для можливості нападу Росії на Україну послугувала політика роззброєння України після проголошення незалежності. В 1994 році Україна прийняла рішення про відмову від ядерної зброї в рамках Будапештського меморандуму [8]. У цьому меморандумі Російська Федерація, Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії гарантували недоторканість територіальної цілісності України і зобов'язалися захищати її в разі відмови від ядерної зброї. Протягом наступних років Україна передала свої ядерні системи Росії, включаючи близько 1800 ядерних боєголовок. Цей крок був пов'язаний із зобов'язаннями України по міжнародному договору про нерозповсюдження ядерної зброї [9].

Україна не обмежилась передачею Росії ядерної зброї, також було передано і інші види озброєнь та військового обладнання, яке розташовувалося на її території. Зокрема, це включало в себе ракетні системи та ракети середньої дальності, велику кількість військової техніки, включаючи танки, бойові машини піхоти, стратегічні бомбардувальники, артилерію та інше військоове обладнання. Ослаблення воєнного і технічного потенціалу України відіграло фундаментальне значення у мотивації і можливості Росії розпочати повномасштабну війну. Не потрібно проводити велике розслідування, щоб дійти висновку, що тепер Росія використовує цю зброю у війні проти України, знищуючи міста і села, вбиваючи мирне населення.

Важливо зазначити, що фундаментальну роль у можливості розв'язання цієї війни відіграли проросійські сили, які багато років виконували і продовжують виконувати тактичні і стратегічні задачі на українському фронті, в державному, науковому, культурному та інших секторах.

Висновки

Проведене дослідження підтверджує, що насильство є фундаментальним елементом у формуванні та підтримці державної ідеології Росії. Вивчення теорій Гоббса та Вебера дозволяє глибше зрозуміти механізми, за допомогою яких насильство інтегроване в державну структуру та як це насильство легітимізоване як інструмент державної влади. Теорія Томаса Гоббса про природний стан та концепція Макса Вебера монополії на легітимне насильство суттєво впливають на розуміння сучасних державних апаратів та їх ідеологічних основ.

Додатково, дослідження вказує на те, що використання насильства як інструменту державної влади в Росії не лише відображається у внутрішній політиці, але й формує основу зовнішньої політики. Далі, важливо зазначити, що ця інтеграція насильства у державну структуру та ідеологію має глибокі історичні корені, що беруть свій початок від Московії і до радянського періоду. Це демонструє, що використання насильства як засобу державної політики не є новим явищем, але його форми та методи еволюціонують з часом.

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що розуміння ролі насильства в сучасній Росії вимагає комплексного підходу, що включає історичний контекст, політичну теорію, а також сучасні міжнародні відносини. Це дозволить краще зрозуміти, як насильство використовується для підтримки ідеології та збереження влади, а також які можливі шляхи протидії цим процесам на міжнародному рівні.

Список посилань

1. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.

2. Горлач М.І., Кремень В.Г. Політологія: наука про політику. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 840 с.
3. Бебик В.М. Політологія: наука і навчальна дисципліна: Підручник. Київ: Каравела, 2009. 496 с.
4. Троцький Л. Інструкція агітаторам-комуністам в Україні (Грудень 1919.) URL : [https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(12\)...Trotsky.php](https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(12)...Trotsky.php)
5. Збройні конфлікти за участю росії з 1991 року до повномасштабного вторгнення в Україну. URL: https://cpd.gov.ua/main/czpd_analizuye-6/
6. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика; пер. з нім. Олександр Погорілий. Київ: Основи, 1998. 534 с.
7. Вебер М. Политика как призвание и профессия; [пер. с нем. и вступит. ст. А. Ф. Филиппова]. Москва: РИПОЛ классик, 2020. 292 с.
8. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
9. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text

References

1. Hobbes, T. (2000). *Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civil*. Kyiv: Dukh i Litera, 606 p. [in Ukrainian]
2. Horlach, M.I., Kremen V.H. (2009). *Political Science: The Science of Politics*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 840 p. [in Ukrainian].
3. Bebyk, V.M. (2009). *Political science: science and academic discipline*. Kyiv: Karavela, 496 p. [in Ukrainian].
4. Trotskyi, L. (1919). *Instruction to agitators-communists in Ukraine*. URL : [https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(12\)...Trotsky.php](https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(12)...Trotsky.php)
5. *Armed conflicts involving Russia from 1991 until the full-scale invasion of Ukraine*. URL: https://cpd.gov.ua/main/czpd_analizuye-6/
6. Weber, M. (1998). *Sociology. General Historical Analyses. Politics. / Translated from German by Oleksandr Pohorily*. Kyiv: Osnovy, 534 p. [in Ukrainian].
7. Weber, M. (2020) *Politics as a Vocation and Profession*; [translated from German by A. F. Filippov]. Moscow: RIPOL Classic, 292 p. [in Russian]. Начало формы
8. *Конец формы*Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
9. *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text

Viktor Loza

Scientific institution «Academy «Ukrainian Police»» (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-0324-8418>

e-mail: loza.viktor.07@gmail.com

VIOLENCE AS AN INHERENT COMPONENT OF THE IDEOLOGY OF TOTALITARIAN RUSSIA.

Abstract

The proposed work reveals the dual nature of violence in the context of state ideology: as a means of ensuring order and stability, and as a potential threat to human rights and freedom. It examines how state-sanctioned violence becomes a tool of political influence and internal mobilization, as well as its consequences for international relations and global security. In particular, the impact of state violence on supporting authoritarianism and imperial ambitions, shaping the current internal and foreign policy of Russia, is discussed.

The study identifies the factors and mechanisms through which violence is integrated into the state structure, and how this violence is legitimized as an instrument of state power. It analyzes how the use of state violence affects the formation of social order and political stability, highlighting its dual role and potential consequences for society and the international community.

Additionally, the research encompasses historical and theoretical aspects of violence in the context of state and power development. Special attention is given to analyzing the conditions and factors that contributed to Russia's military aggression against Ukraine, leading to the most extensive war of the twenty-first century

Keywords: Ideology, totalitarian Russia, violence, war, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.10.23

© Ло́за В. О., 2023